

Aktualūs liaudies architektūros paminklų
apsaugos ir naudojimo klausimai

Vytis Čiabrinskas

Šiuo metu Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašė yra 398 respublikinės ir vietinės reikšmės pavieniai ir kompleksiniai liaudies architektūros paminklai, t.y. 41,5% visų respublikos architektūros paminklų. Iš jų: 40 kaimų, 60 sodybų, 118 gyvenamųjų namų, 30 ūkinų trobesių, 12 visuomeninių pastatų, 10 dvarėlių, 13 gamybinių statinių, 110 kulto pastatų.

Liaudies architektūros, kaip ir kitų kultūros paminklų apsauga tiesiogiai priklauso nuo konkretaus paminklinio objekto naudotojo. 35% liaudies architektūros paminklų, t.y. 970 pastatų naudojami kaip asmeninė piliešių nuosavybė. Kai kurių stovis ir apsauga šiuo metu yra nepatenkinama.

Absolūti dauguma liaudies architektūros objektų-trobesių - pastatyti iš nepatvarių medžiagų, o tai apsunkina jų saugojimą, didina remonto išlaidas. Įsigyti autentiškų statybinių medžiagų: medienos (rastų, lentų, gontų), nemechanizuotu būdu nupjautų šiaudų ar nendrių, asmeniniai paminklų naudotojai praktiškai negali. Be to, labai stinga statybos darbų meistrų: dailidžių ir stogdangių, sugebančių vykdyti kapitalinį paminklinių trobesių remontą.

Intensyvinant respublikos žemės ūkį, netoli paminklinių kaimų, sodybų bei atskirų objektų vykdomi melioracijos darbai, keičiama gamtinė aplinka, dėl to neretai nukenčia neatskiriamai architektūros paminklų komponentai - želdiniai ir reljefas. Be to, kartais sunaikinami privažiavimo prie paminklinių pastatų keliai.

Paminklinių kaimų galešto apsaugos režimo teritorijose gau-

šitaip ardoma jų architektūrinė meninė vienovė.

Paminklinių pastatų naudotojai, savo ruožtu, suinteresuoti gerinti savo buitines gyvenimo sąlygas paminklų sąskaita: paminklinėse teritorijose statyti naujus trobesius, savo nuožiūra pertvarkinėti ir perstatinėti senesius paminklinius pastatus. Nors paminklo saugos organai turi teisę leisti bet kokius pakeitimus ir naujas statybas tik pagal specialistų parengtus projektus, tačiau daugeliu atvejų tokių projektų parengimas yra komplikotas, o jų įgyvendinimas - dar sudėtingesnis. Dėl to kai kurie asmeniniai paminklų naudotojai pastatus remontuoja, perstatinėja, vykdo gerbūvio darbus savo nuožiūra, nepaisydam paminklo saugos organų įspėjimų ir sankcijų. To negana, dažnas asmeninis paminklo naudotojas valstybės saugomo kultūros paminklo statusą laiko nereikalinga jam užkrauta našta.

Antra vertus, nemaža dalis liaudies architektūros paminklų naudotojų - pensininkai. Jie dažniausiai fiziškai nepajėgūs vykdyti jiems priklausančių paminklinių objektų palaikomojo remonto darbus. Kai kurie paminklų asmeniniai naudotojai neturi lėšų konservuoti paminklus, kapitaliai remantuoti arba restauruoti.

Sukūrus respublikoje perspektyvinių kolūkių gyvenviečių tinklą, dauguma pasiklidusių krestovaizdyje paminklinių kaimų nepateko į šių gyvenviečių sąrašus. Sodybos bei atskiri trobesiai liko nuošalyje, ir dėl nepakankamai gero susisiekimo su centrinėmis kolūkio ar rajono gyvenvietėmis iš jų išskilia darbingos šeimos, o paminkliniai objektai lieka be naudotojo. Surasti kitą naudotoją, kuris įsipareigotų saugoti dažnai nepakankamai gerame stovyje esantį kultūros paminklą ir atnaujinti jo šiuolaikinio panaudojimo funkciją, nėra lengva. Įsigyti tokius paminklus nei valstybinės, nei kooperatinės, nei vi-

suomeinės įstaigos bei organizacijos paprastai nėra suinteresuotos.

Šalia komplikuoto minėtų paminklų apsaugos ir naudojimo sparčiai blogėja ir jų būklė. Mediniai trobesiai ne tik sparčiai amortizuojasi, bet ir nyksta. Pavyzdžiui, pastaruoju laiku iš Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašo išbraukti 47 visiškai sunykę kompleksiniai ir pavieniai liaudies architektūros paminklai, susidedantys iš 138 pastatų. Apskritai šiuo metu ne mažiau kaip pusė nagrinėjamų paminklų būklė yra vos patenkinama arba bloga. Esant tokiai padėčiai, šiandien beveik neįmanoma tikėtis, kad tokių paminklų naudojimas ir propagavimas padėtų plėsti liaudies švietimą ir kultūrą, patriotinį, internacionalinį ir estetinį auklėjimą, kaip to įsėkiai reikalauja TSRS istorijos ir kultūros paminklų apsaugos įstatymas.

Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologiniai tyrimėjimai 1967-1986 metais

Jonas Balčiūnas

1967 m. balandžio 1 d. įkurta Lietuvos TSR kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba turi archeologijos skyrių (iki 1980 m. - archeologijos grupę), kuris tiria archeologijos paminklus. Viena iš archeologijos paminklų apsaugos ir medžiagos sąvadamui rinkimo priemonių yra tyrimėjimai, leidžiantys nustatyti tiriamo objekto paminkliškumą, jo išlikimą, chronologiją, teritoriją. Tarybos archeologai daugiausia tiria neiškilus arba labai suardytus objektus, kuriems gresia sunykimas.

Archeologinius kasinėjimus Taryba pradėjo 1968 m., tai yra kitais metais po jos sukūrimo. Be archeologijos skyriaus, kasinėjimus 1972-1984 m. vykdė taip pat Tarybos Koordinacijos skyrius (iki 1980 m. - Koordinacijos grupė). Tarybos 1968-1986 m. vykdytiems archeologiniams kasinėjimams įvairiu laiku vadovavo skyriaus darbuotojai: V. Daugudis (1968-1970, 1972 m.), J. Markelevičius (1972-1975 m.), E. Jovaiša (1975, 1976 m.), J. Balčiūnas (1979, 1982-1984, 1986 m.), B. Dakanis (1982-1986 m.), A. Markelevičius (1983, 1985 m.), G. Zabiela (1985, 1986 m.) ir Koordinacijos skyriaus darbuotojai: M. Černiauskas (1972-1975, 1977-1981 m.), A. Kuncevičius (1982-1984 m.).

1968-1972 m. (išskyrus 1971 m., kada nebuvo kasinėjama) daugiausia buvo tyrinėjama gamtos erdomi piliskėlniai (Kumeliogys ir Meškučiai, Kapauko rj., 1968 m. - vad. V. Daugudis; Imberė Pratingos rj., 1969 m. - vad. V. Daugudis) arba piliskėlniai, kuriuos reikėjo sutvirtinti bei tvarkyti (Fredeliškės Vilniaus rj., 1970 m. (kartu su VVU) - vad. V. Daugudis; Bražuolė Trakų rj., 1972 m.).